

ROBERTAS JURGAITIS
LITEWSKI UNIWERSYTET PEDAGOGICZNY*

Gdzie odbywały się obrady sejmiku wileńskiego w latach 1717–1795?

Powszechne zjazdy szlachty, zwłaszcza sejmiki, były ważnym wydarzeniem w życiu miasta. Po przybyciu na sesje sejmiku szlachta nie tylko przyjmowała uchwały lub wybierała miejscowych funkcjonariuszy i reprezentantów do różnych instytucji państwowych, lecz w wolnym od obrad czasie była zmuszona kontaktować się z przedstawicielami innych warstw społecznych. Miasta ożywiały się, jak w dniach jarmarków, a na politycznym „targu” przybyła szlachta bawiła się i wesoło spędzała czas. Związany z Potockimi, anonimowy autor z połowy XVIII w., nieco przejawskrawiając, trafnie opisał społeczny kontekst sejmików: „Miasto całe miejscem sejmików było. Każdy kościół, każda ulica, każdy dom, każda na koniec karczma, piwnica i jama w nim się znajduiąca przyzwoitym sejmikowania była by miejscem [...]”¹.

Należy pamiętać, że w głośniejszej ustawie o miastach z dnia 18 kwietnia 1791 r.² także wspomina się o sejmikach, które w większym lub mniejszym stopniu przyczyniały się do umacniania się miast i ośrodków powiatowych w prowincji. Taką tendencję w Wielkim Księstwie Litewskim (dalej: WKL) można zaobserwować po reformie administracyjnej w 1791 r., gdyż po rozdrobnieniu powiatów zwiększyła się liczba miast, w których odbywały się sejmiki.

* Wydział Humanistyczny, Katedra Historii Litwy, e-mail: robertas.jurgaitis@leu.lt.

¹ Rozmowa o sejmikach, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], Archiwum Publiczne Potockich 252, s. 34.

² *Volumina legum* [dalej: VL], t. IX, Kraków 1889, s. 215–216.

W literaturze dokonano już omówienia miejsc zbierania się sejmików w powiatach WKL³, jednak szczegółowe badania dotyczące poszczególnych sejmików ujawniają dodatkowe fakty. W historiografii ostatnich lat zwrócono uwagę na lokalizację obrad sejmiku wileńskiego w WKL⁴. W artykule chciałbym włączyć się w tę problematykę w odniesieniu do lat 1717–1795. Nie należy zapominać, że do 1777 r. także sejmiiki egzulantów województwa smoleńskiego odbywały się w Wilnie.

In loco solito

Odmienne niż w drugiej połowie XVI w. i w wieku XVII, gdy sejmik wileński z powodu różnych perturbacji czasami odbywał się nie w Wilnie i nawet nie w powiecie wileńskim⁵, w XVIII stuleciu zjazd szlachty tradycyjnie zwoływano do stolicy WKL⁶. Stałe, najczęściej zgadzające się z ośrodkami powiatów i województw miejsce sejmików było zatwierdzone w ustawach omawiających działalność sejmików w WKL w końcu XVIII w.⁷ Nieco skomplikowana jest lo-

³ A.B. Zakrzewski, *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000, s. 29–34; A. Rachuba, *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002, s. 81–90, 200; idem, *Miejsca obrad sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1569–1794*, [w:] *Parlamenteckije struktury ulady u sistemie dżerzavnaga kiravanie Velikaga Kniastva Litouskaga*, Minsk 2008, s. 183–197.

⁴ A. Ragauskas, *Viešasis gyvenimas Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje XVIII a.*, [w:] *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2005–2006 m. tyrimai*, sudarė L. Glemža, Vilnius 2007, s. 103–104; R. Jurgaitis, *Bajoriškas seimelis mieste: kur vykdavo Vilniaus seimelio posėdžiai 1717–1795 m.?*, [w:] *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje: miestas erdvė*, Vilnius 2007, s. 45–53.

⁵ W historiografii odnotowano nietradycyjne miejsca zebrania się sejmiku wileńskiego: Olkieniki (1572), Niemież (1625), Radoszkowicze (1626), Miedniki Królewskie (1654), Kamieniec Litewski (1659). Por. J. Seredyka, *Instrukcje powiatu wileńskiego na sejmy za panowania Zygmunta III Wazy*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1993, R. XLVIII, nr 2–3, s. 191; A. Rachuba, *op. cit.*, s. 82, 84.

⁶ „Každy powiat sejmikuje w swoim mieście gdzie obiera po dwóch posłów na Sejm [...]”. Por. Wilenskie Woiewodztwo, *Kalendarz polityczny na Rok P. 1747*, Lublin [1746].

⁷ W ustawach sejmików z 1791, 1793 r. już w pierwszym artykule rozdziału pierwszego mówi się o miejscu zebrania się sejmików: „Na każdy sejmik jedno miasto, a w mieście jedno miejsce do sejmikowania raz na zawsze naznaczymy”. Por. *Sejmiki*, VL, t. IX, s. 233. „Na każdy sejmik jedno miasto, a w mieście jedno miejsce do sejmikowania raz na zawsze przeznacza się”. Por. *Sejmiki W. Ks. Litewskiego*, VL, t. X, Poznań 1952, s. 127.

kalizacja konkretnego miejsca (budynku, pomieszczenia), w którym odbywały się obrady. Nie ma wątpliwości, że w ciągu tak długiego okresu, w latach 1717–1795, się ono zmieniało.

Na początku należy zauważyć, że w źródłach brakuje jasnej i wyczerpującej informacji, gdzie odbywały się obrady sejmiku wileńskiego. Nie wywołuje to zdziwienia, gdyż dla przybyłej na sejmik szlachty było to oczywiste, stąd nikt nie wskazywał dokładnego miejsca. W dokumentach sejmiku zatem najczęściej znajdujemy tylko informację, że sejmik odbywa się „w mieście Wilnie, zamku Jego Królewskiej Mości” lub „w zamku wileńskim”⁸. Czasami dodawano stwierdzenie: „w miejscu zwyczajnym” (*ad solitum locum*)⁹. Akcentowanie zwyczajowego miejsca zwołania szlachty może wyglądać formalnie: czynnik tradycyjnej lokalizacji obrad sejmiku stawał się szczególnie znaczący po rozdwojonych sejmikach, gdyż jeden sejmik odbywający się w innym niż zwyczajowe miejsce mógł zostać uznany za niezgodny z prawem. Znaczenie tej kwestii ilustruje tocząca się debata o miejsce obrad w dniu 6 lutego 1764 r. między uczestnikami sesji sejmiku przedkonwokacyjnego. Zwolennicy podstolego WKL Ignacego Paca czekali do godziny trzeciej po południu, dopóki skończą się obrady sejmiku zwolenników biskupa wileńskiego Ignacego Jakuba Massalskiego. Dopiero wtedy zaczęli obradować¹⁰. Zwolennicy Paca postanowili już 7 lutego zaakceptować dokumenty sejmiku i wpisać je do księgi wileńskiego sądu grodzkiego¹¹.

⁸ „[...] na sejmik ante konwokacyjny do miasta JKMcI na miejscu zwykłym sejmikowania do Zamku Wileńskiego ziechali [...]”. Por. Lauda sejmiku wileńskiego z 20 III 1733, Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie [dalej: LVIA], f. 21, op. 1, nr 91, k. 164.

⁹ „[...] szlachta województwa tutejszego *in solito loco* do Zamku w znacznej frekwencji ziechali się [...]”. Por. *Z Wilna d. 14. Febr.*, „Kuryer Polski”, 14 II 1740, nr 163. „[...] za ziechaniem się do Zamku *ad solitum locum* sejmikowania [...]”. Por. *Z Wilna d. 10. Febr.*, „Kuryer Polski”, 10 II 1742, nr 272. „[...] *in solito consiliorum loco* [...]”. Por. Instrukcja sejmiku wileńskiego z VIII 1748, LVIA, f. 21, op. 1, nr 103, k. 954v. „[...] zgromadziwszy się do miasta i Zamku JKMcI Wilna, *ad solitum consiliorum locum* [...]”. Por. Kredens sejmiku wileńskiego z 7 II 1770, LVIA, f. 21, op. 1, nr 128, k. 18. „[...] zgromadziwszy się do miasta JKMcę Wilna na miejsce obrad sejmików gromnicznych [...]”. Por. Kredens sejmiku wileńskiego z 4 II 1782, LVIA, f. 21, op. 1, nr 139, k. 1.

¹⁰ List Michała Horaina z 13 II 1764, Dział Rękopisów Biblioteki Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich, f. 139, nr 1197, k. 5–8; W. Kriegseisen, *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991, s. 98; T. Szwaciński, *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, „Kwartalnik Historyczny” 2006, R. CXIII, nr 1, s. 26.

¹¹ Lauda sejmiku wileńskiego z 7 II 1764, LVIA, f. 21, op. 1, nr 121, k. 380–383v; Instrukcja sejmiku wileńskiego z 7 II 1764, *ibidem*, k. 384–387v.

Zwolennikom Massalskiego udało się to zrobić dopiero 9 lutego¹². Po przeniesieniu się debat do warszawskiego sejmiku konwokacyjnego i po kontroli uprawnień posłów za prawowity uznany został sejmik biskupa wileńskiego Massalskiego i to na nim zostali wybrani posłowie¹³. Jednakże z badań przeprowadzonych w ostatnich latach wynika, że terytorium zamków wileńskich, na których znajdowała się większość budynków instytucji państwowych WKL, było wystarczająco duże, aby mogły się w nich odbywać obrady sejmiku.

Zapisy ksiąg wileńskiego sądu grodzkiego z XVIII w. wskazują, że sejmik wileński zbierał się w budynku wileńskiego sądu grodzkiego, w sali jego obrad¹⁴. Wystarczająco wymowny jest zapis z 1715 r., z którego dowiadujemy się, że wileński sąd grodzki i obrady sejmiku miały miejsce w budynku Bramy Zamkowej¹⁵. W opisach posesji wileńskich z 1790 r. wskazuje się, że w budynku Bramy Zamkowej (posesja nr 462) odbywały się obrady sądu¹⁶. W 1794 r. sejmik trybunalski (deputacki) i elekcyjny w Wilnie także zebrał się w sali wileńskiego sądu grodzkiego¹⁷. Niebezpośrednie informacje na temat miejsca sejmiku wileńskiego znajdują się także w niektórych księgach sądowych z XVIII w. W 1792 r. sąd granic województwa

¹² Instrukcja sejmiku wileńskiego z 9 II 1764, *Akty izdavaiemyje Vilenskoju archeograficzeskiju komisieju dla razbora drevnich aktov*, t. XIII, s. 224–236; Lau- da sejmiku wileńskiego z 6 II 1764, *ibidem*, s. 217–221.

¹³ *Dyaryusz Seymu convocationis Siedmio-Niedzielnego Warszawskiego zdania, Mowy, Projekta y Manifesta w sobie zawieraiący, przez Sesyje zebrany R.P. 1764 w Warszawie*, [1764], (7 V 1764, I sesja).

¹⁴ „u drzwi izby zamkowej kiedy sejmiki odprawują się i sądy wszelkie jurisdikcję zaczynają się [...]”. Por. LVIA, f. 21, op. 1, nr 67, k. 1393. „[...] u drzwi izby zamkowej wileńskiej, kiedy się sejmiki odprawują i wszelkie sądy jurisdikcją swoją zaczynają [...]”. Por. LVIA, f. 21, op. 1, nr 70, k. 7. „[...] u drzwi izby zamkowej wileńskiej, kiedy się sejmiki odprawują i wszelkie sądy jurisdikcją swoją zaczynają [...]”. Por. LVIA, f. 21, op. 1, nr 70, k. 397. „[...] u bromy zamkowej, kędy się sejmiki odprawują i sądy wszelkie jurisdikcją swoją zaczynają [...], [...] do bromy zamkowej, kiedy się sejmiki odprawują i sądy wszelkie jurisdikcją swoją zaczynają [...]”. Por. LVIA, f. 21, op. 1, nr 71, k. 956, 1199.

¹⁵ „[...] do bromy zamkowej wileńskiej, kiedy się sejmiki odprawują i wszelkie sądy jurisdikcją swoją zaczynają [...]” LVIA, f. 21, op. 1, nr 70, k. 153v.

¹⁶ „[...] brama na Zamków gdzie sądów odprawują [...]”. Por. Opis posesji miasta Wilna z 1790 r., LVIA, f. 458, op. 1, nr 317, k. 15v–16.

¹⁷ „[...] za zebraniem się na miejsce obrad do Zamku JKrMci miasta Wilna i sali Zamkowej zwykłego obrad [...]”. Por. Dziennik wileńskiego sejmiku trybunalskiego z 3–7 II 1794, LVIA, f. 20, op. 1, nr 39, k. 176. „[...] na salę Zamkową [...]”. Por. *Z Wilna dnia 7 Maja*, „Gazeta Narodowa Wileńska”, 7 V 1794, nr 2.

wileńskiego obradował w miejscu zwoływania sejmików¹⁸. Można zatem odnieść wrażenie, że sejmik wileński odbywał się tam, gdzie sąd grodzki, sąd ziemski, w końcu i inne sądy powiatu. Dlatego można uznać, że jednym z tradycyjnych miejsc zbierania się sejmiku wileńskiego była Brama Zamkowa.

Wystarczająco często w źródłach wspomina się o sali obrad sejmiku lub wprost o danym pomieszczeniu. Michał Kazimierz Radziwiłł zwany Rybeńko w swym dzienniku wspominał, że w dniach 23–27 października 1747 r. wileński sejmik elekcyjny odbył się w sali obrad sejmiku („izby sejmikowej”)¹⁹. W tym samym miejscu (choć tylko na początku) obradowano podczas sejmiku, który odbył się 4–7 lutego 1771 r.²⁰ Analogicznych opisów jest więcej. Można odnieść wrażenie, że sala obrad sejmiku była tą samą salą sądu województwa wileńskiego²¹. Jest zrozumiałe, że działalność tych dwóch instytucji niekiedy mogła się dublować, dlatego dla obrad sejmików zdarzało się szukać innego miejsca. Rano w dniu 20 sierpnia 1748 r. wojewoda wileński M.K. Radziwiłł zwany Rybeńko kazał przerwać toczące się obrady wileńskiego sądu grodzkiego, odkładając je na czas późniejszy, a sam poszedł na obrady wileńskiego sejmiku przedsejmowego, na których zdażył wysłuchać czytanej instrukcji i się pod nią podpisać²². W takich wypadkach, gdy sesja sejmiku dublowała się z pracą wileńskiego sądu grodzkiego lub ziemskiego, najprawdopodobniej sejmik wileński odbywał się w innym miejscu – w Pałacu Trybunału Głównego WKL.

Było to drugie miejsce obrad sejmiku wileńskiego. W 1740 r. sejmik przedsejmowy zebrał się w izbie sądowej („w Sądowej Izbie”)²³.

¹⁸ „[...] w mieście sejmikowym w Wilnie [...]”. Por. Protokół sądu granic województwa wileńskiego z 1792 r., LVIA, f. 20, op. 1, nr 187, k. 1.

¹⁹ Dziennik Michała Kazimierza Radziwiłła zw. Rybeńko, AGAD, Archiwum Radziwiłłów [dalej: AR], dz. VI, II-80a, s. 1537–1540. „[...] w Zamku JKC*i* w Wilnie w Izbie sejmikowej [...]”. Por. Manifest szlachty województwa wileńskiego z 25 VIII 1760, LVIA, f. 21, op. 1, nr 117, k. 577–577v.

²⁰ Opis sejmiku wileńskiego z 1771 r., AGAD, Zbiór Popielów [dalej: ZP] 722, k. 466–467v.

²¹ W instrukcji sejmiku wileńskiego z 1718 r., mówiąc o konieczności restauracji zamku, jest wykreślona informacja o sali sejmików i sądów („izba sejmikowa i sądowa”). Por. Instrukcja sejmiku wileńskiego z 22 VIII 1718, AGAD, Archiwum Zamoyskich [dalej: AZ] 3055, k. 193v.

²² „[...] kazałem odwołać sądy poszli na sejmik tam miejsce swoje zasiedli wigore przywilejów instrukcją przeczytali i podpisali [...]”. Dziennik M.K. Radziwiłła zw. Rybeńko, AGAD, AR, II-80a, s. 1594–1600.

²³ *Z Wilna d. 28 Aug.*, „Kuryer Polski” 1740, nr 226.

W dniach 19–20 sierpnia 1748 r. koadiutor wileński Józef Stanisław Sapieha, opisując wileński sejmik przedsejmowy w swym dzienniku, wspomina o pałacu, w którym odbywały się obrady sejmików trybunalskich²⁴. Najprawdopodobniej więc obrady sejmiku w 1748 r. także odbywały się w Pałacu Trybunału Głównego WKL. Zresztą w inwentarzu ekonomii wileńskiej z 1762 r. odnotowano, że naprzeciw katedry wileńskiej stał dwupiętrowy budynek („zamek sądowy”), w którym toczono obrady Trybunału Głównego WKL, sądu grodzkiego i ziemskiego²⁵. Z tych fragmentarycznych informacji można wywnioskować, że w jednym budynku odbywały się obrady i Trybunału Głównego WKL, i wileńskiego sądu grodzkiego, i wileńskiego sądu ziemskiego, można zatem przypuszczać, że i obrady sejmiku. Jest całkiem wiarygodne, że obrady sejmiku wileńskiego mogły się toczyć w budynku Trybunału Głównego WKL, zwłaszcza gdy z powodu ważnych okoliczności (np. pożarów i tym podobnych) sejmik nie mógł zbierać się w budynku Bramy Zamkowej.

W 1737 r. pałac sądu grodzkiego i ziemskiego województwa wileńskiego spustoszył pożar. Zresztą pożoga ta wyrządziła niemało szkód: ucierpiał Pałac Biskupów, kolegium wileńskie, kościół św. Jana i wiele innych budynków, jednakże zarzewie pożaru znajdowało się właśnie w pałacu sądowym²⁶. Podobny pożar był i w 1748 r.²⁷, już w tym samym roku sejmik przedsejmowy odbywał się w pałacu sądowym odbudowanym staraniami wojewody wileńskiego²⁸.

W Pałacu Trybunału Głównego WKL czasami zbierały się także sejmiki egzulantów smoleńskich oraz starodubowskich. W 1741 r. starodubowski sejmik trybunalski obradował w Pałacu Trybunału Głównego WKL, jednak w prasie z tego okresu zanotowano

²⁴ „[...] w tej izbie do sejmików i do sądenia Tryb[una]łów destynowanej [...]”. Por. Dziennik Józefa Stanisława Sapiehy, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Biblioteka Ordynacji Zamojskiej, 941, s. 491.

²⁵ „[...] przed kościołem Katedralnym Zamek sądowy Trybunałowi ziemstwu i grodowi przyzwoity o dwóch piątrach [...]”. Por. Inwentarz ekonomii wileńskiej z 1762 r., LVIA, f. 21, op. 1, nr 125, k. 1. Por. M. Jučas, *Rašytinés žinios*, [w:] *Lietuvos pilys*, Vilnius 1971, s. 33.

²⁶ *Z Grodna d. 5 Junii*, „Kuryer Polski” 1737, nr 23.

²⁷ Relacja o szkodach, które uczynił pożar w 1748 r., Biblioteka PAU i PAN w Krakowie, 1115, k. 5.

²⁸ „[...] we wtorek przeszły za ziachaniem się do Izby Sądowej recenter po deflagracyi kosztem Xcia Jmci wojewody Wileńskiego restaorowanej [...]”. Por. *Z Wilna d: 24 Aug*, „Kuryer Polski” 1748, nr 615, k. 541v.

dość ważną informację o niestandardowym miejscu tego sejmiku (*non in solito loco*)²⁹. Warto wspomnieć, że po postanowieniu z drugiej połowie XVII w. o przeniesieniu sejmików województwa smoleńskiego do Wilna, w 1691 r. pozwolono obradować im na terytorium Zamku Dolnego w Wilnie, który znajdował się między katedrą a arsenałem, naprzeciw starej mennicy pieniężnej³⁰. Jednak już na początku XVIII w. sejmiki egzulantów odbywały się w klasztorze bernardyńskim (sejmik smoleński) lub w kaplicy kościoła św. Franciszka i św. Bernarda (sejmik starodubowski). W 1764 r. sejmik starodubowski został przeniesiony do kościoła św. Teresy (karmelitów bosych) przy Ostrej Bramie. Właśnie tu sesje tego sejmiku odbywały się do 1777 r., następnie sejmik starodubowski został przeniesiony do Żyźmor, a smoleński – do Olity³¹.

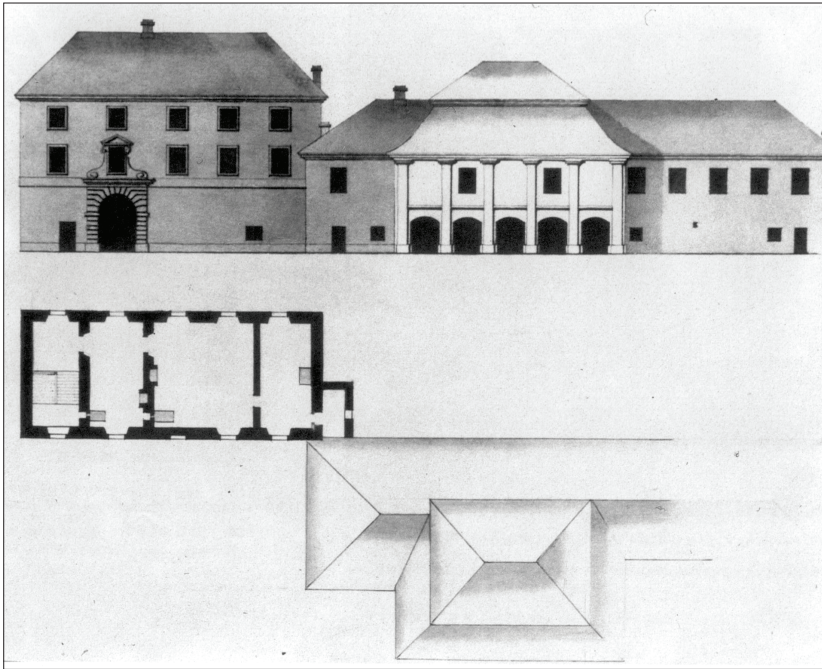
W XVIII w. koncentracja trzech sejmików w wileńskim Zamku Dolnym stawała się dość skomplikowana, dlatego swoje miejsce zachował w nim sejmik wileński – jako najbardziej prestiżowy.

Nawet gdy obrady sejmiku wileńskiego toczono w Pałacu Trybunału Głównego WKL, należy wątpić w to, że mogły się one odbywać w sali obrad Trybunału, gdyż w okresie działalności kadencji wileńskiej (kwiecień–wrzesień) w tym pomieszczeniu szczególnie często zbierały się także sejmiki przedsejmowe. Można jednak sądzić, że stojące obok siebie i połączone budynki – Pałac Trybunału Głównego WKL i Brama Zamkowa (il. 1) – w źródłach mogły być często traktowane jako jeden obiekt. Taką myśl nasuwają zapisy znajdujące się w księgach wileńskiego sądu grodzkiego mówiące o bramie przy

²⁹ „[...] naprzod sejmik Starodubowski *non in solito loco*, ale w izbie sądowej trybunalskiej [...]”. Por. *Z Wilna d. 12. Febr.*, „Kuryer Polski” 1741, nr 220. Można odnieść wrażenie, że sejmik wileński odbywał się w tym samym miejscu, tylko nieco później.

³⁰ Przywilej nadany w dniu 21 VI 1691 r. sejmikom województwa smoleńskiego i powiatu starodubowskiego, pozwalający obradować w zamku wileńskim. Por. *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, s. 266; L. Glemža, *Vilniaus Žemutinės pilies ansamblio topografija istoriniuose šaltiniuose*, [w:] *ibidem*, s. 246; A. Ragauskas, *op. cit.*, s. 103–104.

³¹ *Urzednicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. IV (*Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*), red. A. Rachuba, Warszawa 2003, s. 17–21; *idem*, *Miejsca obrad sejmików...*, s. 190–191; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės naujųjų pavietai seimelių vietos parinkimo ir įrengimo problema 1792–1794 metais*, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos, profesoriaus Mečislovo Jučo 90-mečio jubiliejui skirtas mokslinių straipsnių rinkinys*, sudarytojai V. Dolinskas, R. Petrauskas, E. Rimša, Vilnius 2016, s. 536.

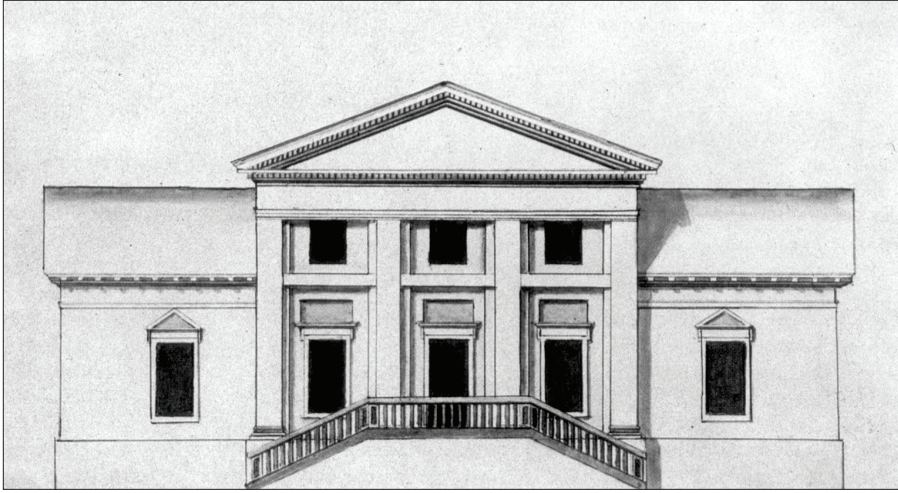
1. Brama Zamkowa i Pałac Trybunału Głównego WKL w Wilnie. K. Szildhauz. Szkic z 1820 r. (V. Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius 2013, s. 141)

Pałacu Trybunału Głównego WKL³². Kwestie te wymagają bardziej wyczerpujących badań, jednak na to, że miejsce obrad sejmiku wileńskiego oraz wileńskiego sądu grodzkiego i ziemskiego mogło się zmieniać, wskazuje uchwała sejmiku gospodarczego z 8 lutego 1785 r. Zapisano w niej, że wileński sąd grodzki i ziemski odbywają się w różnych miejscach, co nie było zbyt wygodne dla przybyłej szlachty. Dążąc do zebrania potrzebnej sumy dla budowy nowego budynku sądowego w powiecie wileńskim, postanowiono ustanowić specjalny podatek³³. Pałac sądowy zaczęto budować już w 1786 r.³⁴

³² „[...] do bromy pałacu kiedy sądy Trybunału Głównego W. X. litewskiego odprawują się [...], [...] do wrot pałacu gdzie się sądy Trybunału Głównego W. X. litewskiego odprawują [...]”. Por. LVIA, f. 21, op. 1, nr 70, k. 493, 563v.

³³ „[...] poruinowania się murow Zamkowych Wileńskich, które były miejscem sądów wojewodztwa naszego jurysdykcją sądów ziemskich i grodzkich lokalne go niemając miejsca po partykularnych miejscach do tąd odbywać się [...]”. Por. Uchwała sejmiku wileńskiego z 8 II 1785, LVIA, f. 21, op. 1, nr 142, k. 91–92v.

³⁴ W historiografii błędnie twierdzi się, że ten pałac był zbudowany już w 1786 r. Por. R. Janonienė, *XVI–XIX a. Vilniaus Žemutinės pilies ikonografiniai šaltiniai*, [w:] *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių...*, s. 21, 23.

2. Nowo zbudowany pałac wileńskiego sądu grodzkiego i sądu ziemskiego.
Szkic z 1786 r. (V. Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius 2013, s. 144)

W ostatnich latach istnienia WKL szlachta powiatu wileńskiego mogła więc się zbierać w nowo zbudowanym pałacu wileńskiego sądu grodzkiego i sądu ziemskiego (il. 2), znajdującym się niedaleko katedry wileńskiej. Dotychczas nie znamy dokładnej daty jego budowy. Ryszard Mienicki zauważył, że w 1786 r. rozpoczęto budowę nowego wileńskiego pałacu zamkowego i sądu ziemskiego, w którym sąd zaczął pracować dopiero w 1802 r. W historiografii z ostatnich lat opinie o dacie zbudowania tego budynku i jego przeznaczeniu są bardzo podzielone³⁵. Najnowsze kompleksowe badania terytorium zamków wileńskich, zwłaszcza zaś analiza planu miasta Wilna, stworzonego przez Karola Grunarta w 1808 r.³⁶, która odzwierciedla sytuację z 1790 r. i numerację posesji w tym czasie³⁷, wskazuje, że nowy pałac sądu grodzkiego i ziemskiego stał na posesji nr 463. Obszerniejszej informacji o planowej strukturze budynku dostarcza zarządzenie administracji carskiej z dnia 27 stycznia 1832 r. Przed zburzeniem obiektu dokonano jego wzmocnienia. Na początku XIX w. w budynku prace swe rozpoczął drugi departament

³⁵ Więcej o tym problemie por. R. Jurgaitis, *Ar XVIII a. pabaigoje buvo pastatyti Lietuvos Metrikos archyvo rūmai Vilniuje?*, „Lietuvos Metrikos naujienos” 2006, Nr. 8, s. 51–55.

³⁶ Kopia planu miasta Wilna K. Grunarta z 1808 r. Por. *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, Vilnius 2006, s. 252.

³⁷ L. Glemža, *op. cit.*, s. 253–254.

saądu najwyższego guberni wileńskiej; na drugim jego piętrze było pięć pokoi, przedpokój, sień i sala długości 30 arszynów³⁸. Właśnie w tym wystarczająco przestronnym pomieszczeniu w końcu XVIII w. szlachta województwa wileńskiego przybyła na sejmik mogła obradować. Badania z ostatnich lat wskazują, że obiekt ten mógł zostać zbudowany jeszcze w 1794 r. Potwierdza to sprawozdanie z dnia 28 grudnia 1797 r. architekta Marcina Knakfusa, który go zaprojektował. Do ksiąg wileńskiego sądu grodzkiego wpisane zostało ono w dniu 8 stycznia 1798 r.³⁹ W najlepszym wypadku zatem obrady sejmiku wileńskiego w tym budynku mogły się odbywać dopiero od 1794 r., jednak źródła, jakimi dysponujemy, tego nie potwierdzają. Po wybudowaniu tego obiektu należało jeszcze wyposażyć jego wnętrze, a po rozpoczęciu powstania kościuszkowskiego (1794) mogły pojawić się nieprzewidziane przeszkody. Z drugiej strony, jak wskazują w źródłach występujące różne nazwy tego budynku (nowa kancelaria⁴⁰, archiwum WKL⁴¹), z powodów funkcjonalnych mogły powstać i inne zamiary przeznaczenia tego obiektu.

Non in solito loco

Nieco trudniej jest ustalić niestandardowe miejsca obrad sejmiku wileńskiego. Badania działalności sejmiku wileńskiego z ostatnich lat pozwalają jednak zlokalizować kilka z nich. Obrady sejmiku wileńskiego mogły odbywać się w katedrze pw. św. Stanisława i św. Władysława w Wilnie. W 1737 r. opozycyjne ugrupowanie sejmiku trybunalskiego naradzało się w znajdującej się w niej kaplicy św. Kazimierza⁴², chociaż trudno stwierdzić, czy sam sejmik mógł się tam zbierać. W opisie sejmiku z 4–7 lutego 1771 r. wspomina się

³⁸ [Posesja] nr 463. Do szlachty należał dwupiętrowy murowany dom. Por. *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, s. 299.

³⁹ LVIA, f. 20, op. 1, nr 48, k. 30v; *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos...*, s. 268–269.

⁴⁰ „Kancelaryja nowa”. Por. Schemma do Opisania obszerności Miasta Wilna, LVIA, f. 458, op. 1, nr 317, k. 15v.–16.

⁴¹ „Archivum WoXaLitt w Wilnie u Zamku tak zwanym starym”. Por. LVIA, f. 20, op. 1, nr 48, k. 30v. „na archivum w Wilnie”. Por. LVIA, f. 20, op. 1, nr 344, k. 31. Ten budynek mógł być nazwany archiwum WKL z powodu kształtującej się opinii, że archiwa najważniejszych instytucji WKL musiały być skupione w jednym miejscu. Por. *Deklaracya o sądach trybunalskich w Wielkim Xięstwie Litewskim*, VL, t. IX, s. 419.

⁴² Manifest szlachty województwa wileńskiego z 4 II 1737, Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu, Kolekcja autografów P.P. Dubrowskiego, nr 150, k. 38.

o rozpoczętych obradach w sali sejmikowej („w izbie sejmikowej”), jednak wybory deputatów do Trybunału Głównego WKL i podkomorzego odbyły się już w katedrze wileńskiej⁴³. Na to, że sejmik w 1771 r. zebrał się właśnie w tej świątyni, znajdziemy i więcej potwierdzeń⁴⁴. Oprócz tego, w dniu 4 lutego 1760 r. wileński sejmik trybunalski także początkowo odbywał się w katedrze⁴⁵. Swych zwolenników zgromadzili tu Abramowiczowie⁴⁶, a kasztelan brzeski Andrzej Abramowicz, sprawujący najwyższy urząd spośród zebranych, miał prawo rozpocząć obrady.

Można stwierdzić, że w praktyce osiemnastowiecznej zwoływanie obrad sejmików WKL w kościołach było tradycją, tylko dla szlachty województwa wileńskiego stanowiło to raczej wyjątek. Początkowo świątynie były wybierane do takich zgromadzeń z powodów praktycznych, gdyż budynek architektury sakralnej był przestronny i mogła się w nim zmieścić dość duża liczba uczestników. Oprócz tego w katedrze wileńskiej przed rozpoczęciem sesji sejmiku wileńskiego była odprawiana msza, więc rozpoczęcie obrad w tym miejscu było wygodne. W tym kontekście warto wspomnieć o działalności Trybunału Głównego WKL, gdyż w pewnych okolicznościach w katedrze wileńskiej odbywało się jego otwarcie, kontrola uprawnień deputatów i składanie przysięgi. Przynajmniej tak wyglądał scenariusz rozpoczęcia Trybunału Głównego WKL w latach 1756–1763⁴⁷, można też przypuszczać, że bywało tak częściej.

⁴³ „[...] lub w kościele Kathedralnym Wileń[skim] gdzie elekcyja JWW. deputatów i podkomorzego nastąpiła”. Por. Opis sejmiku wileńskiego z 1771 r., AGAD, ZP 722, k. 466–467v.

⁴⁴ „[...] w sejmikowej izbie lub w kościele, tam gdzie Jaśnie Wielmożych deputatów obrali a denominowali [...]”. Por. Aktowa skarga Antoniego Sejbuta Romanowicza na Tadeusza Żabę z 8 II 1771, LVIA, f. 21, op. 1, nr 130, k. 29.

⁴⁵ „[...] zjechał się do kościoła Katedralnego w Zamku sytuowanego, gdzie po zagajeniu sessyi przez WJP Podkomorzego Horaina i obraniu na dyrektora WJP. czesznikowicza Zaleskiego”. Por. Powiadomienie z Wilna, 4 II 1760, AGAD, AR, dz. XXXIV, 496, s. 1. Powiadomienie z Wilna z dnia 4 lutego 1760 r., *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje...*, s. 344.

⁴⁶ Manifest szlachty województwa wileńskiego z 4 II 1760, LVIA, f. 21, op. 1, nr 117, k. 52–52v; Manifest Jana Antoniego Horaina z 5 II 1760, *ibidem*, k. 58–59v.

⁴⁷ „[...] Oprócz tego od trybunału Flemingowskiego ab anno 1756 przysięgi deputatów w tymże kościele słuchane bywały [...]”. „[...] Po tej ceremonii ufundowania trybunału odprawionej znowu partia Czartoryska, zebrawszy się do kościoła katedralnego wileńskiego [...]”. Por. M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, oprac. B. Królikowski, koment. Z. Zielińska, t. II, Warszawa 1986, s. 297, 298. „[...] w Kosciele Kathedralnym [...]”, „[...] tymże kościele odprawity się rugi [...]”. Por. Powiadomienie z Wilna z 21 IV 1760, AGAD, AR, dz. XXXIV, 496, s. 3–4;

Toczenie obrad sejmikowych w katedrze wileńskiej w drugiej połowie XVIII w. było jednak rzadkie. Najpierw w latach 1752–1754 katedra wileńska była rekonstruowana⁴⁸. W dniu 2 września 1769 r. burza zniszczyła jedną z jej wież, która padając, zabiła kilku duchownych. Rozporządzeniem biskupa z 1778 r. katedra, będąca w stanie awaryjnym⁴⁹, była zamknięta. Po rozpoczęciu prac jej zrekonstruowania w 1782 r. i ich wyraźnym zatrzymaniu⁵⁰ nabożeństwa były przeniesione do kościoła św. Jana⁵¹, jednak nie dysponujemy informacjami, że odbywały się tam obrady sejmików szlachty województwa wileńskiego⁵². Najprawdopodobniej w końcu XVIII w. były tu odprawiane msze, które były niejako wstępem do pracy sejmiku, gdyż kościół św. Jana w czasie prac rekonstruowania katedry wileńskiej (1783–1801) praktycznie spełniał jej funkcje. Ponadto nie należy zapominać o tym, że w 1786 r. biskup wileński Ignacy Massalski groził interdyktem i zabronił organizować sejmiki w kościołach i klasztorach biskupstwa wileńskiego⁵³.

Można znaleźć informacje o jeszcze jednym niestandardowym miejscu obrad sejmiku wileńskiego. W 1776 r. w drugi dzień sejmiku przedsejmowego, tj. 16 lipca, szlachta zebrała się na placu przy katedrze wileńskiej pod gołym niebem⁵⁴. Co prawda sejmik ten wyróżniał się liczebnością uczestników, jednak liczba ta była ograniczana. Na sejmik przedsejmowy (15 lipca 1776) niektórzy szlachcice nie zostali wpuszczeni przez żołnierzy wojska rosyjskiego, którzy mieli spis osób niepożądanych. W podobny sposób były kontrolowane nie tylko sejmiki wileńskie, lecz także smoleńskie

Dziennik M.K. Radziwiłła zw. Rybeńko, AGAD, AR, II-80a, s. 2046–2048. Według danych Władysława Konopczyńskiego posłowie w 1761 r. także przysięgli w katedrze wileńskiej. Por. W. Konopczyński, *Od Sobieskiego do Kościuszki*, Kraków 1921, s. 184.

⁴⁸ V. Drėma, *Dingęs Vilnius*, Vilnius 2013, s. 115.

⁴⁹ Idem, *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia. Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*, Vilnius 1991, s. 190.

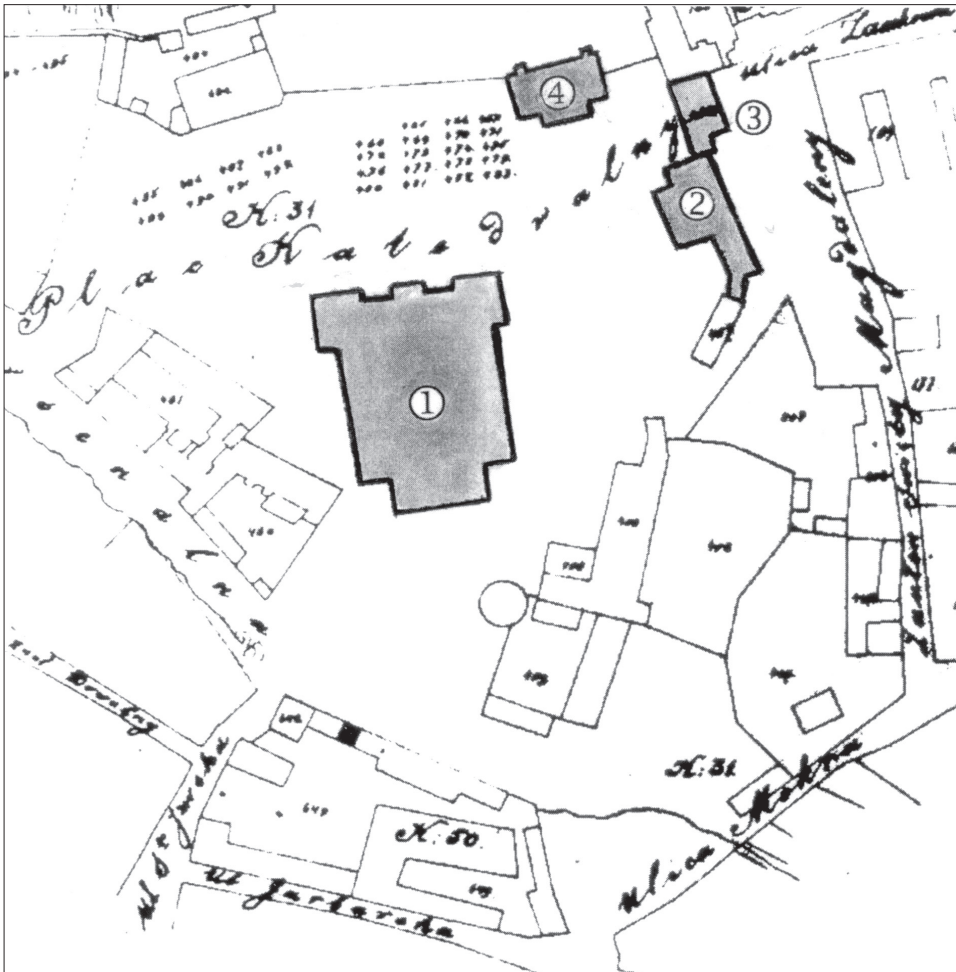
⁵⁰ *Ibidem*, s. 195–198.

⁵¹ V. Drėma, *Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius 1997, s. 177.

⁵² Kościół pw. św. Jana znajdował się poza terytorium zamków wileńskich, więc jeżeli w tym kościele odbywały się obrady sejmiku wileńskiego, musiałyby być to odnotowane w dokumentach sejmiku wystarczająco klarownie.

⁵³ T. Kasabula, *Ignacy Massalski biskup wileński*, Lublin 1998, s. 243–244; A.B. Zakrzewski, *op. cit.*, s. 32.

⁵⁴ „[...] solwowana sessya na die 16. Na dniu którym gdy się znowu całe w[oje]wójdztwo zgromadziło na plac zamkowy [...]”. Por. Opis przedsejmowego sejmiku wileńskiego z 15–16 VII 1776, LVIA, f. 1135, op. 4, nr 33, s. 645–646.

3. Widok placu katedry wileńskiej z 1808 r. Na planie miasta Wilna K. Grunarta: 1 – katedra wileńska; 2 – Pałac Trybunału Głównego WKŁ; 3 – Brama Zamkowa 4 – nowy budynek wileńskiego sądu grodzkiego i ziemskiego (nowa kancelaria)

oraz starodubowskie⁵⁵. Na przedsejmowy sejmik wileński zjechało się ponad tysiąc szlachciców⁵⁶ i można podejrzewać, że w dniu 16 lipca zebrano się na otwartej przestrzeni, aby ograniczyć interwencję wojska rosyjskiego i utrudnić kontrolę działalności sejmiku.

⁵⁵ V. Dolinskas, *Simonas Kosakovskis: politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius 2003, s. 400.

⁵⁶ „[...] tysiąc kilka [...]”. Por. Opis przedsejmowego sejmiku wileńskiego z 15–16 VII 1776, LVIA, f. 1135, op. 4, nr 33, s. 645–646.

Nie był to wyjątkowy wybór miejsca obrad sejmiku, gdyż w historiografii odnotowano niejedne obrady sejmików WKL pod gołym niebem⁵⁷.

Podsumowanie

Reasumując, można uznać, że sejmik wileński w XVIII w. odbywał się w Wilnie, a jego tradycyjnymi miejscami obrad były budynek Bramy Zamkowej i Pałac Trybunału Głównego WKL. Udało się jednak znaleźć informacje o kilku nietypowych miejscach obradowania sejmiku wileńskiego, są to: katedra pw. św. Stanisława i św. Władysława w Wilnie (w 1760 i 1771 r.) i plac przed tą świątynią (w 1776 r.). Były to jednak wyjątki, zdarzające się po ukształtowaniu się ugrupowań opozycyjnych lub po rozpadzie sejmiku. Zresztą wszystkie te miejsca obrad sejmiku wileńskiego znajdowały się na terytorium Zamku Dolnego w Wilnie (il. 3).

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (AGAD)

Archiwum Publiczne Potockich 252.

Archiwum Radziwiłłów

dz. VI, II-80a, Dziennik Michała Kazimierza Radziwiłła zw. Rybeńko;
dz. XXXIV, 496.

Zbiór Popielów 722.

Archiwum Zamoyskich 3055.

Biblioteka Narodowa w Warszawie

Biblioteka Ordynacji Zamojskiej 941, Dziennik Józefa Stanisława Sapiehy

Biblioteka PAU i PAN w Krakowie

Relacja o szkodach, które uczynił pożar w 1748 r., sygn. 1115.

Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk im. Wróblewskich

Dział Rękopisów, f. 139, nr 1197.

⁵⁷ A.B. Zakrzewski, *op. cit.*, s. 30.

Litewskie Państwowe Archiwum Historyczne w Wilnie (LVIA)

f. 20, op. 1, nr 39; 48; 187; 344;

f. 21, op. 1, nr 67; 70; 71; 91; 103; 117; 121; 125; 128; 130; 139;

f. 458, op. 1, nr 317;

f. 1135, op. 4, nr 33.

Rosyjska Biblioteka Narodowa w Sankt Petersburgu

Kolekcja autografów P.P. Dubrowskiego, nr 150.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

Akty izdavaiaemyje Vilenskoju archeograficzeskiju komisieju dla razbora drevnich aktov, t. XIII.

Dyaryusz Seymu convocationis Siedmio-Niedzielnego Warszawskiego zdania, Mowy, Projekta y Manifesta w sobie zawieraiący, przez Sesye zebrany R.P. 1764 w Warszawie, [1764].

Matuszewicz M., *Diaryusz życia mego*, oprac. B. Królikowski, koment. Z. Zielińska, t. II, Warszawa 1986.

Volumina legum, t. IX, Kraków 1889; t. X, Poznań 1952.

Wilenskie Woiewodztwo, *Kalendarz polityczny na Rok P. 1747*, Lublin [1747].

PRASA

„Gazeta Narodowa Wileńska” 1794, No. 2.

„Kuryer Polski” 1737, nr 23.

„Kuryer Polski” 1740, nr 163; nr 226.

„Kuryer Polski” 1741, nr 220.

„Kuryer Polski” 1742, nr 272.

„Kuryer Polski” 1748, nr 615.

OPRACOWANIA

Dolinskas V., *Simonas Kosakovskis: politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*, Vilnius 2003.

Drėma V., *Dingęs Vilnius*, Vilnius 2013.

Drėma V., *Šv. Jono bažnyčia*, Vilnius 1997.

Drėma V., *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia. Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*, Vilnius 1991.

Glemža L., *Vilniaus Žemutinės pilies ansamblio topografija istoriniuose šaltiniuose*, [w:] *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2005–2006 m. tyrimai*, sudarė L. Glemža, Vilnius 2007, s. 243–255.

- Janonienė R., *XVI–XIX a. Vilniaus Žemutinės pilies ikonografiniai šaltiniai*, [w:] *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, sudarė R. Ragauskienė, Vilnius 2006, s. 11–43.
- Jučas M., *Rašytinės žinios*, [w:] *Lietuvos pilys*, Vilnius 1971, s. 25–34.
- Jurgaitis R., *Ar XVIII a. pabaigoje buvo pastatyti Lietuvos Metrikos archyvo rūmai Vilniuje?*, „Lietuvos Metrikos naujienos“ 2006, Nr. 8, s. 51–55.
- Jurgaitis R., *Bajoriškas seimelis mieste: kur vykdavo Vilniaus seimelio posėdžiai 1717–1795 m.?*, [w:] *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje: miesto erdvė*, Vilnius 2007, s. 45–53.
- Kasabula T., *Ignacy Massalski biskup wileński*, Lublin 1998.
- Konopczyński W., *Od Sobieskiego do Kościuszki*, Kraków 1921.
- Kriegseisen W., *Sejmiki Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII i XVIII wieku*, Warszawa 1991.
- Rachuba A., *Miejsca obrad sejmików Wielkiego Księstwa Litewskiego w latach 1569–1794*, [w:] *Parlamenteckije struktury ulady u sistemie dzerzavnaga kiravanie Velikaga Kniastva Litouskaga*, Minsk 2008, s. 183–197.
- Rachuba A., *Wielkie Księstwo Litewskie w systemie parlamentarnym Rzeczypospolitej w latach 1569–1763*, Warszawa 2002.
- Ragauskas A., *Viešasis gyvenimas Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje XVIII a.*, [w:] *Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2005–2006 m. tyrimai*, sudarė L. Glemža, Vilnius 2007, s. 100–110.
- Seredyka J., *Instrukcje powiatu wileńskiego na sejmy za panowania Zygmunta III Wazy*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka“ 1993, R. XLVIII, nr 2–3, s. 189–197.
- Szwaciński T., *Sejmiki poselskie przed konwokacją 1764 r.*, „Kwartalnik Historyczny“ 2006, R. CXIII, nr 1, s. 19–56.
- Šmigelskytė-Stukienė R., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės naujųjų pavietu seimelių vietos parinkimo ir įrengimo problema 1792–1794 metais*, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos atodangos, profesorius Mečislovas Jučas 90-mečio jubiliejui skirtas mokslinių straipsnių rinkinys*, sudarytojai V. Dolinskas, R. Petrauskas, E. Rimša, Vilnius 2016, s. 529–544.
- Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. IV (*Ziemia smoleńska i województwo smoleńskie XIV–XVIII wiek*), red. A. Rachuba, Warszawa 2003.
- Vilniaus Žemutinė pilis XIV a. – XIX a. pradžioje: 2002–2004 m. istorinių šaltinių paieškos*, sudarė Raimonda Ragauskienė, Vilnius 2006.
- Zakrzewski A.B., *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*, Warszawa 2000.